

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA YAŞAYAN GAYRİMÜSLİMLERİN NÜFUSU

Doğan YÖRÜK*

ÖZET

Bilindiği gibi Osmanlı toplum yapısı dinî bakımdan Müslim ve gayrimüslimler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunların nüfus bakımından birbirlerine orantısı Osmanlı coğrafyası üzerine yapılan hemen hemen bütün çalışmalarda dikkat çeken en önemli ortak özelliklerden birisidir. XV-XVI. yüzyıl sancak ve kaza çalışmalarına temel teşkil eden mufassal tahrir defterleri bir birinden bağımsız müstakil olarak değerlendirilebilirken, Kanuni döneminde hazırlanan muhasebe defterleri ile ilk defa İmparatorluğun bütününe ait nüfus verileri hakkında genel bir kanaat belirtmek mümkün olabilmıştır. Kabaca 1520-1530 yıllarına tarihlendirilen bu defter serisi dışında, XVI. yüzyıla ait böyle İmparatorluğun genelini ilgilendiren başka bir kaynak serisi bulmak mümkün değildir. Ancak gayrimüslimlerden alınan cizye vergisi için düzenlenen defterlerin varlığı bilinmektedir. İşte bunlardan H.979/M.1571 yılına ait bir cizye defteri Osmanlı devletinde cizye vergisine tabi olan gayrimüslimlerin yaşadığı tüm toprakları içine almaktadır. Bu defterdeki veriler esas alınarak gayrimüslimlerin yaşadıkları yerler ve nüfusları incelenecek, Müslümanların nüfusu ise daha önce yapılmış olan çalışmalardan faydalanılarak, XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı coğrafyasının genel nüfus yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Cizye, Müslüman, Gayrimüslim, Nüfus, Anadolu, Rumeli.

ABSTRACT

As known, the structure of Ottoman society is divided in two groups as muslims and nonmuslims in view of religion. The ratio of the population of these groups has an important role in almost every field of studies on Ottoman geography. Although mufassal registers for XVth and XVIth century sancak and kaza studies are considered indepently, muhasebe registers prepared in Kanuni era the overall population data on the whole Empire first introduced in Kanuni era with the muhasebe registers. Roughly, expect this series of the registers dated 1520-1530, it is not possible to find literature on the whole Empire population in XVIth century. On the other hand the existence of the registers arranged for the cizye taxer from nonmuslims is known. One of these registers arranged for the years H.979/ M.1571 contains all nonmuslims in charge of cizye taxer from the whole Empire. In this study we present a general knowledge on the population of the Ottoman geography in the second half of the XVIth century by analysing the nonmuslim population and their settlements based on these registers data and reviewing the muslim population from the previous studies.

Keywords: Ottoman, Cizye, Muslim, Nonmuslim, Population, Anatolia, Rumeli.

Giriş

Tebliğimizde XVI. yüzyılın son çeyreğine doğru genel hatlarıyla Osmanlı İmparatorluğunun nüfusu ve bu nüfus içinde müslim ve gayrimüslimlerin yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Kaynaklarımızı esas olarak H.979/M.1571 tarihli bir cizye defteri oluşturmakta, bunun yanında yine 1490 ve 1552 tarihli cizye defterleri ile bu yüzyıla ilgili yapılmış nüfus çalışmaları teşkil etmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Bilindiği gibi Osmanlı toplum yapısı dinî bakımdan müslimler ve gayrimüslimler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Osmanlı hukuku geniş ölçüde İslam hukukuna dayandığından gayrimüslimlerle ilgili düzenlemeler de, İslam'daki 'zimmet' hukuku çerçevesinde şekillenmiştir¹. Buna göre gayrimüslimler kendilerine sağlanan emniyet ve himayeye karşılık devlete cizye vergisi vermekle yükümlü kılınmışlardır². Cizye vergisi hasta, sakat, işsiz ve din adamı olmayan 14-75 yaş arasındaki faal bütün gayrimüslim erkeklerin³ iktisadî durumları dikkate alınarak zengin (âlâ), orta (evsat) ve fakir (ednâ) olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır. Sözü edilen oranların nakit karşılığı her zaman aynı olmamakla birlikte üç gruba ayrılması ilkesi, Osmanlı yöneticileri tarafından da kabul edilmiştir. Bu vergi gayrimüslim tebaanın yetişkin erkeklerinden alındığı için baş vergisi olarak da adlandırılmıştır⁴. Fakat genel olarak, kırsal alanlarda, köylü hanesinin reisi, bütün ev halkı için tek bir cizye ödemiştir⁵. Zaman zaman miktarı ve toplanmasında değişiklikler yapılan cizye vergisi 1856 Islahat Fermanı ile yürürlükten kaldırılmış⁶, yerine “bedel-i askerî” adı altında başka bir vergi alınmaya başlanmıştır⁷.

Osmanlı demografi çalışmalarına temel teşkil eden kaynakların başında şüphesiz tahrir, avarız ve cizye defterleri gelmektedir⁸. Tahrir defterlerinin en eski örneklerine 15. yüzyıl ortalarına kadar rastlanmakta⁹, fakat 14. yüzyılda da düzenlendiğine dair belgeler bulunmaktadır¹⁰. Timar sisteminin uygulandığı bölgelerde belirli aralıklarla tahrirlerin yenilenmesi 16. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş, bu asrın bitimine doğru timar sisteminin önceki önemini kaybetmeye başlamasıyla, yeni fethedilen bazı yerlerde yapılan sayımlar dışında,

¹ Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, TTK, Ankara 1989, s.7-8; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s.19-20.

² C.H.Becker, “Cizye”, *İA*, III, MEB, Eskişehir 1997, s.199.

³ Boris Christoff Nedkoff, “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye”, (Çev. Şinasi Altundağ), *Belleten*, VIII, Ankara 1944, s.621; Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Belleten*, LV/213, TTK, Ankara 1991, s.371.

⁴ Mehmet Erkal, “Cizye”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s.42-45; Halil İnalçık, “Cizye”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s.45-48.

⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, (Çev. Halil Berktaş), Edt. Halil İnalçık Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s.61.

⁶ İnalçık, “Cizye”, s.46-48; Nedkoff, “Cizye”, s.616-630; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Giren Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s.141.

⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.180.

⁸ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Edt. H. İnalçık Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s.17-32; Oktay Özel, “Avarız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Edt. H. İnalçık Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s.35-50.

⁹ Halil İnalçık, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK, Ankara 1987.

¹⁰ Cem Behar, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Edt. H. İnalçık Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s.63.

terk edilmiştir¹¹. Bunun yerini 17. yüzyıl başlarından 18. yüzyıl sonlarına kadar devam eden avarız ve cizye tahrirleri almıştır¹².

Tahrir defterleri devletin vergi alabileceği bütün kalemleri yansıttığından ait oldukları döneme ait bir nevi istatistikî bilgiler sunmaktadırlar. Fakat söz konusu defterlerin asıl düzenlenme kaygısının vergi olduğu, vergiye tabi olmayan birçok kalemin defter harici kaldığı unutulmamalıdır¹³. Avarız ve cizye defterleri ise, 17. yüzyılda merkezî hazinenin en önemli gelir kaynakları haline gelen avarız ve cizye vergileriyle ilgilidir. Her iki vergi de tek tek veya gruplar halinde şahıslardan alındığı için avarız ve cizye defterleri, tahrir defterlerinden farklı olarak, sadece bu vergilere tabi nüfusla ilgili veriler içermektedir¹⁴. Din adamları, köleler, yoksullar, askerî personelin maiyet mensupları gibi muaf zümreler defterlere kaydedilmemiştir. Bu defterlerde nüfusla ilgili en önemli bilgiler şüphesiz 'hane' ve yetişkin vergi mükellefi erkeklere ait 'nefer' verileridir. Bu veriler belirli katsayılarla çarpılarak bir takım tahmini nüfus rakamları elde edilebilmektedir. Bunlardan en yaygını "hane x 5"¹⁵ ve "nefer x 3"¹⁶ formülleridir.

1- Defterin Tanıtımı

Çalışmamıza konu olan defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver (BOA MAD) katalogları içerisinde 6874 numarada "*Defter-i Tevzî-i Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Rûm-îli ve Anadolu vâcib-i sene 979 el-vâki' fi 15 Cemâziye'l-evvel sene 979*" adıyla kayıtlı olup, H.979/ M.1571 tarihlidir. Tamamı 61 sayfa olan defterin, 1 ve 2. sayfaları eksiktir. Ayrıca 45 ve 46. sayfalarında 976 ve 977 senelerinde İskenderiye hâsları keferesinin cizye vergilerini hazîne-i âmireye teslim etmemelerinden dolayı, bu verginin tahsiline dair H.983/ H.1575 tarihli iki hüküm dikkat çekmektedir. Defter müstakil bir sayımın sonuçlarını ihtiva etmekten ziyade mufassal tahrir defterlerinden faydalanılarak hazırlanan icmal bir cizye defteridir. Zaten klasik dönemde cizye için ayrı sayımlar yapılmadığı da bilinmektedir¹⁷. Defterin en önemli özelliği cizyenin hangi bölgelerden ve kimler tarafından toplanacağını düzenlemiş olmasıdır. Bu yüzden kimlerden, ne kadar cizye vergisi alındığına dair bilgilerden ziyade, hangi vilâyetin ne kadar cizye vergisine tabi gayrimüslim hanesinin varlığı hakkında kayıtlar bulunmaktadır. Ancak Petriç, Klis, Sirebreniçe, Tetimme-i Köstendil ve Yanbolu Voynuk zevâidinin cizye hanelerinin de boş bırakıldığını belirtmek gerekir¹⁸. Defter isminden de anlaşılacağı üzere İmparatorluğun

¹¹ Öz, "Sayısal Veriler", s.17.

¹² Özel, "Avarız ve Cizye", s.35.

¹³ Öz, "Sayısal Veriler", s.20.

¹⁴ Özel, "Avarız ve Cizye", s.35.

¹⁵ Ö. L. Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, 1951-1953, İstanbul 1953, s.12; Öz, "Sayısal Veriler", s.20; Hane hakkındaki tartışmalar için bkz. Nejat Göyünc, "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜEF Tarih Dergisi*, XXXII, İstanbul 1979, s.331-348.

¹⁶ M. A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London 1972, s.85, 90, 98.

¹⁷ Özel, "Avarız ve Cizye", s.37.

¹⁸ MAD 6874, s.16, 20, 26, 32.

genelini kapsamamaktadır. Kafkaslar, Arap yarımadası, Suriye, Irak ve Mısır ile Anadolu'nun Diyarbekir ve Dulkadir beyliğine ait topraklardaki gayrimüslimler dikkate alınmamıştır.

Üzerinde çalıştığımız defter esas olarak, cizye toplama bölgelerine göre tanzim edilmiştir¹⁹. Bu durumda, Osmanlı coğrafyası Rumeli ve Anadolu olmak üzere ikiye ayrılmış, Rumeli 25 'liva'ya, Anadolu ise bütün halinde 'vilayet' olarak tek bir başlıkta yazılmıştır. Buradaki vilayet teriminin kaza, liva-sancak, eyalet ve kıta (Anadolu) yerine kullanıldığı açıkça görülmektedir²⁰. Zira “*Vilâyet-i Karaman*” başlığı ile Karaman eyaleti “*Vilâyet-i Anadolu*” başlığı altında ise Karaman ve Anadolu eyaletleri ve livalar ile tüm Anadolu coğrafyası kastedilmiştir. Ayrıca bu vilayetlerin ekseriyetinin kaza manasına kullanıldığını da belirtmek gerekir²¹.

Defterde 221 cizye toplama bölgesi bulunmaktadır. Bunun İstanbul dâhil 201'i Rumeli yakasında, Kefe ve Midilli dâhil 20'si ise Anadolu yakasındadır. Ancak bu 221 vergi ünitesinin tamamı farklı vilayetler değildir. Vilayetlerden ekseriyeti kendi adıyla “Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i ...” akabinde veya farklı yerlerde “Cizye-i Gebrân-ı Tetimme-i Vilâyet-i ...” şeklinde kaydedilmiştir. Tetimme ya da aynı manaya gelen zevâid ile bağ, ispenç, has, hayme, eşkinci, voynuk, kipti, yahudi vs. gibi vergi ve cemaat isimleri dolayısıyla bir vilayet birkaç kez yazılmıştır. Bu nedenle 52 tamamlayıcı, 169'da müstakil vilayet birimi ortaya çıkmıştır.

¹⁹ Dündar Aydın, “XVI. Yüzyıla Ait 1552 Tarihli Değişik Bir Cizye Tevzi` Defteri”, Yayınlanmamış makale (Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığının 10.04.1990 tarihli yazısında bu fakültenin çıkardığı Araştırma Dergisi'nde yayınlanmak üzere sıraya konulduğu belirtilmekte, fakat bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmadığı anlaşılmaktadır.)

²⁰ Mehmet Akif Erdoğan, “Karaman Vilâyetinin İdarî Taksimatı”, *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s.425.

²¹ Aydın, “Cizye Tevzi` Defter,” s.11; M. Tayyib Gökbilgin, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları Şehir ve Kasabaları”, *Bellekten*, XX/78, Nisan 1956, TTK, Ankara 1956, s.247-251; Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar Mülkleri Mukataalar*, İstanbul 1952, s.153-157.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu

Tablo I. Cizye Toplama Bölgeleri ve Haneleri (1571)

Ünite	Müstakil Vilâyetler	Livalar	Hane
1	35	Liva-i Mirmîrân	207762
2	4	Liva-i Silistre	24505
3	5	Liva-i Niğbolu	37041
4	2	Liva-i Vidin	14630
5	9	Liva-i Köstendil	62917
6	4	Liva-i Vulçitrın	21397
7	3	Liva-i Prizrin	10479
8	5	Liva-i Alacahisar	17209
9	8	Liva-i Semendire	38482
10	3	Liva-i İzvornik, Sirem, Pojega	24921
11	9	Liva-i Bosna	38025
12	6	Liva-i Hersek	21888
13	9	Liva-i Tırhala	49962
14	7	Liva-i Ağriboz	37678
15	1	Liva-i İncebahtı	1241
16	2	Liva-i Karlı-ili	9685
17	3	Liva-i Yanya	23267
18	8	Liva-i Avlonya	38100
19	2	Liva-i Delvine	14647
20	4	Liva-i İskenderiye	17527
21	2	Liva-i İlbasan	7858
22	5	Liva-i Ohri	22970
23	1	Liva-i Dukakin	1578
24	9	Liva-i Mora	49594
25	5	Elviye-i Müteferrika	36976
26	2	İspenç-i Mezkûrîn	17892
27	16	Vilâyet-i Anadolu	112511
-	169	Genel Toplam	960742

Diğer taraftan defterde 27 tane de ünite başlığı dikkat çekmektedir. Bunlardan 25'i liva, 1'i vilâyet, 1'i de "İspenç-i Mezkûrîn" adıyla kaydedilmiştir. Ünite başlığından sonra vergi bölgesinin adı ve hane sayısı, kimin tasarruf ettiği ile burada görevlendirilen emin ve kâtipler yer almaktadır. Burada öncelikle, cizye muhasebesini yapacak emin ve kâtiplerin ait oldukları askerî birliklerin bölük numaraları yazılmış, sonra sırasıyla, kendilerinin ve babalarının adları veya memleketleri, hangi kapıkulu sipahi zümresine mensup oldukları, ne kadar yevmiye aldıkları ve nerede oturdukları zikredilmiştir. Defterdeki toplam 221 cizye bölgesinin 174'üne ayrı emin ve kâtipler gönderilmiş, 43'ünde emin ve kâtiplik birer kişiye tevdi edilmiş, 4'ünde (Sirem ve Pojega eflâkları ile Tetimme-i Delvine ve Bursa Yahudileri ²²) ise bu kısım boş bırakılmıştır. Eminlerin (167'si

²² MAD 6874, s.29, 43, 62.

müstakil, 40'ı kâtiplik ile birlikte) 207'si; kâtiplerin de (162'si müstakil, 40'ı eminlik ile birlikte) 202'si kapıkulu sipahisidir. Toplamda 409 etmesine rağmen, 43 cizye biriminin emin ve kâtibinin aynı olduğu hatırlanırsa, 366 yapmaktadır. Ancak, Silivri ile Vize'deki yağcı ve kürecilerin resimleri için Süleyman ve Lütfi adlı iki kapıkulu süvarisinin emin ve kâtip olarak görevlendirildikleri dikkate alındığında, emin ve kâtiplerin sayısını 1'er eksiltmek gerekecektir. Bu durumda 364 kapıkulu sipahisinin istihdam edildiğini söyleyebiliriz²³. Gerçekte diğer cizye bölgelerindeki (7 müstakil emin, 2 emin-kâtip, 12 müstakil kâtip, 2 kâtip-emin olmak üzere toplam 21) emin ve kâtipler de aslında birer kapıkulu olmasına (ser-emîn-i hassa, şâkirdân-ı ser-emîn-i hassa, çavuşân-ı dergâh-ı âli, kethüdâ-i bağçe-i hassa, ser-bostâni-i hassa, şâkirdân-ı hızâne-i âmire) rağmen, kapıkulu süvari sınıfından sayılmadıklarından yukarıdaki sayıya dâhil edilmemişlerdir.

Cizye toplama bölgelerinde görevlendirilen emin ve kâtiplerin ekseriyetinin kapıkulu sipahilerinden seçilmesinin Kanuni zamanında yaygınlaştığı anlaşılmaktadır²⁴. Kapıkulu süvarilerinden mülazım olarak ayrılanlar bir sene müddetle divan-ı humâyuna devam edip hizmet ederler, divana gelen bütün vezirlerin dairelerinde vazife görürler, sene sonunda biri emin ve diğeri kâtip olarak her iki nefere bir cizye defteri veya hizmet ettikleri vezirlerin aidatlarının tahsil defterleri verilerek muntaka muntaka tahsilât için gönderilirlerdi. Başlangıçta 300 kapıkulu sipahisine cizye toplama görevi verilmişken, sonradan bu sayının arttığı hatta 700-800 kişiye kadar çıktığı belirtilmektedir²⁵.

Cizye gelirlerinin kimler tarafından tasarruf edileceği de deftere yazılmıştır. Buna göre, en başta vezir-i azam, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı vezirler ile Rumeli beylerbeyi, Cezayir beylerbeyi ve kaptanı, Nişancı, Defterdâr-ı evvel, Anadolu defterdarı, Defterdâr-ı şıkk-ı sâni, Kapı ağası, Silahdar ağası, Kilercibaşı, Hazinedarbaşı Dergâh-ı âli yeniçeri ağası, Dergâh-ı âli divitdârı, Sipahi oğlanları ağası, Sağ garipler ağası, Sol garipler ağası, Sağ ulûfeciler ağası, Sol ulûfeciler ağası, Ulûfeciler ağası, gibi memurlara 1571 yılı cizye gelirleri tevdi edilmiştir. Üzerinde çalıştığımız defterde yukarıda sözü edilen memurların uhdelerindeki cizye bölgeleri karışık bir halde yazılmış iken, 1552 tarihli cizye defterinde, bu gelirleri tasarruf eden kişilerin askerî rütbeleri yukarıdan aşağıya doğru gözetilerek kayıt altına alınmıştır²⁶.

A- 1571 Tarihli Defterdeki Cizye Vergisine Tabi Gayrimüslimlerin Özellikleri

²³ 1552 tarihli cizye tevzi defterinde de benzer rakam dikkat çekmektedir. Bkz. Aydın, "Cizye Tevzi Defteri", s.16.

²⁴ Aydın, "Cizye Tevzi Defteri", s.12; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s.94.

²⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, II, TTK, Ankara 1988, s.157-158.

²⁶ Bkz. DüNDAR Aydın, "XVI. Yüzyıla Ait 1552 Tarihli Değişik Bir Cizye Tevzi Defteri", *Yayınlanmamış makale (Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığının 10.04.1990 tarihli yazısında bu fakültenin çıkardığı Araştırma Dergisi'nde yayınlanmak üzere sıraya konulduğu belirtilmekte, fakat bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmadığı anlaşılmaktadır.)*

Cizye vergisi, faal bütün gayrimüslim erkeklerden alınmasına rağmen, üzerinde çalıştığımız defter gibi bu tarihten önceki ve sonraki cizye muhasebe defterlerinde de 'hane' esaslı üzerinden hesap edilmiştir²⁷. Ancak buradaki hane rakamlarının hepsinin cizye ödeyen gayrimüslimler olmadıklarını, rüsûm ve ispenç vergisine tabi olanların da bulunduğunu belirtmek gerekir. Özellikle Bosna akıncılarının tasarrufundaki baştinalar dikkate değerdir²⁸. Akıncı sınıfı mensuplarının Türklerden seçildiği göz önüne alındığında²⁹ bunların Hıristiyan olmadıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira Osmanlı raiyyet çiftliğine denk düşen Balkan köylü aile çiftliği ile Osmanlılardan önceki statü ve hizmet yükümlülükleri Osmanlı döneminde de devam eden Hıristiyan grupların ellerindeki toprağa baştına denildiği bilinmektedir³⁰. Bu çiftlikler haraçlı olduklarından müslüman sipahi veya çiftçilerin tasarrufuna geçseler bile baştına rüsümü alındığından³¹ gayrimüslimlerle ilgili cizye defterlerine kaydedilmişlerdir. Nitekim 1516 tarihli Bosna vilâyeti kanunnâmesinde, Yunus Paşa marifetiyle bu vilâyette 1000 nefer akıncı yazıldığı, bunların tasarrufları altındaki baştinalarından her hangi bir vergi istenmemesi, buna karşılık hepsinden 100.000 akçe vergi alınması bildirilmiştir³². 1552 yılına gelindiğinde Bosna akıncılarının sayıları nefer yerine hane cinsinden 1.121'e çıkarak sayıları artmış³³, 1571'de ise 1.019'a düşmüştür³⁴. Bu 1.019 akıncı hanesinin Türk olduğu düşünüldüğünden gayrimüslim nüfus içine dâhil edilmediğini zikretmeliyiz.

Akıncıların dışında, Eflâk, Voynuk, Martolos gibi mühim askerî vazifeleri ile bağcı, yağcı ve küreci gibi hizmetleri dolayısıyla vergi bakımından hususî bir rejime tabi tutulan ve çeşitli muafiyetleri olan kalabalık Hıristiyan zümreler de mevcuttur. Mesela Eflâklar; akıncılara katılmak, köprü ve gemilerin tamiri ile emniyet ve asayîşi muhafaza etmekle³⁵, Voynuklar da; seferde ordunun, vezir ve devlet adamlarının atlarına bakmak, barış zamanında da has ahır ve çayır hizmetinde bulunmakla sorumlu tutulmuşlardır³⁶. Martoloslar ise haberci, casus, derbentçi, muhafız, kalelerde muhtafız, iç hizmet ve güvenlik gibi Osmanlı askerî teşkilatının çeşitli alanlarında istihdam edilmişlerdir³⁷. Bunlar gibi kendilerine bir takım özel hizmetler yüklenen bağcı, yağcı ve kürecilerin

²⁷ Ö.L. Barkan, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına İttihâf Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, I/I, Ankara 1964, s.5.

²⁸ BOA-MAD, 6874, s.31.

²⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Akıncı", *İA*, I, Eskişehir 1997, s.239. (239-240); Abdülkadir Özcan, "Akıncı", *DİA*, II, İstanbul 1989, s.249-250.

³⁰ İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal*, s.450; Feridun Emecen, "Baštına", *DİA*, V, İstanbul 1992, s.135-136.

³¹ İnalçık, *Fatih Devri*, s.173-174; Barkan, "Muhasebe Bilançoları", s.5.

³² Barkan, *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, İstanbul 1943, s.397-398.

³³ Aydın, "Cizye Tevzi' Defteri", s.85.

³⁴ BOA-MAD, 6874, s.31.

³⁵ Barkan, "Muhasebe Bilançoları", s.4.

³⁶ Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK, Ankara 1989, s.68.

³⁷ Milan Vasic, "Osmanlı İmparatorluğunda Martoloslar", *İÜEF Tarih Dergisi*, 31, Mart 1977, İstanbul 1978, s.47-64; İnalçık, *Fatih Devri*, s.180-181; Abdülkadir Özcan, "Martolos", *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s.64-66.

varlığından da bahsetmek gerekir. Öncelikle sözü edilen Hıristiyan zümrelerin cizye yerine rüsum vergisi ödediklerini zikretmeliyiz. Yağcı ve kürecilerin sayısı deftere 'hane' ile yazılmışken, bağcılar ise 'kıt'a' ile kaydedilmişlerdir. Fakat buradaki bağlardan kast edilenin çiftçi hanesinden ziyade asma adedi veya belli miktarlardaki bağ toprakları olduğu düşünöldüğünden, cizye ve nüfus rakamlarına dâhil edilmemiştir.

Hıristiyanlarla ilgili bir diğer vergi ise ispençtir. Örfi bir vergi olan ispenç, çift resminin karşılığı bir çeşit baş vergisi özelliği tařımaktadır³⁸. Muafiyetleri dolayısıyla cizye defterlerinde yeri olmayan, fakat kendilerinden baş-haracı olarak ispenç vergisi alınan imtiyazlı zümreler de bulunmaktadır³⁹. Kratova, Novabrda, Rûm, Sidrekapı Köstendil ve Bosna vilayetlerinde ispenç vergisi veren zümrelerden sadece Köstendil'dekilerin *Voynuk zevâidi* olduğu belirtilmişken, diğer beş vilayetkilerin muafiyet durumu ve sınıfları zikredilmemiřtir⁴⁰.

³⁸ İnalçık, "İспенç", *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, s.177; Ercan, "Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler", s.386.

³⁹ Barkan, "Muhasebe Bilançoları", s.5.

⁴⁰ BOA-MAD, 6874, s.55-56.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu

Tablo II. Baştına, Voynuk-Martolos, Eflâk, Yağcı-Küreci, Bağ Resimleri İle İspenç Vergisi (1571-1552)

Vergi Adı	Vilâyet Adı	1571	1552
Baştınalar	Rüsûm-ı Baştinahâ-i Akıncıyân-ı Bosna	1019	1121
	Toplam	1019	1121
Voynuk ve Martoloslar	Rüsûm-ı Voynukân ve Mortolasân-ı Bosna	818	844
	Toplam	818	844
Eflâklar	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i İzvornik	-	7132
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Mensûh-ı Vidin	3881	-
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vidin	-	4154
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Feth-i İslam	3023	-
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Liva-i Sirem	9385	11894
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Liva-i Pojega	6347	6523
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Bosna	3166	4038
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Tetimme-i Vilâyet-i Bosna	2795	3570
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Kobaş	3962	3339
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Liva-i Klis	boş	-
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Nahiye-i Iskradin	1598	-
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Mostar	3155	2978
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Nova	5159	-
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Pirepolya	3491	-
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Nova-Prepolya	-	8121
	Rüsûm-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Novasin	2759	2514
	Eflâkân-ı Vilâyet-i İpek	-	3712
Toplam	48721	57975	
Yağcı ve Küreciler	Rüsûm-ı Yağcıyân ve Küreciyân-ı Silivri	2372	2358
	Rüsûm-ı Yağcıyân ve Küreciyân-ı Vize	3724	3405
	Toplam	6096	5763
Bağlar	Rüsûm-ı Bağât- Vilâyet-i Zihne kıt`a	4827	5527
	Rüsûm-ı Bağât- Vilâyet-i Siroz kıt`a	1478	3078
	Rüsûm-ı Bağât- Vilâyet-i Nevrekop kıt`a	3284	4784
	Toplam	9589	13389
İspenç	İspenç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kratova	1273	0
	İspenç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Novabrda	4266	0
	İspenç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Rûm	2288	0
	İspenç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sidrekapı	3388	0
	İspenç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Zevâid-i Voynukân-ı Köstendil	5068	0
	İspenç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Bosna	1609	0
	Toplam	17892	0

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda gayrimüslimleri ödedikleri vergiler açısından gruptandırdığımızda; toplam 960.742 hanenin 876.607'si cizye, 48.721'i Eflâk, 818'i Voynuk-Martolos, 1.019'u baştına, 6.096'sı yağcı-küreci, 9.589'u bağ resmi, 17.892'si de ispenç vergisi ödemektedir. 1552'de ise 910.084 hanenin 830.992'si cizye⁴¹, 57.975'i Eflâk, 844'ü Voynuk-Martolos, 1.121'i baştına, 5.763'ü yağcı-küreci, 13.389'u da bağ resmi vermektedir⁴². Her iki dönemde de cizyeden sonra en kabanık vergi çeşidinin rüsum olduğu, ayrıca bir önceki defterde bulunmayan ispenç vergisinin 1571'de 17.892 hanelik bir değere çıktığı görülmektedir. Toplamda 1552 ile 1571 rakamları karşılaştırıldığında iki dönem arasındaki artışın % 5,3 civarında seyrettiği anlaşılmaktadır.

Tablo III. Anadolu ve Rumeli Cizye Haneleri (1571-1552)

Yılı	Rumeli-Anadolu	Hane	Cizye	Rüsüm					İспенç
				Eflâk	Voynuk Martolos	Baştına-i Akıncıyn	Yağcın-Kürçiyân	Bâğ	
1571	Rumeli	845943	764096	48721	818	1019	6096	9589	15604
	Anadolu	114799	112511	-	-	-	-	-	2288
	Toplam	960742	876607	48721	818	1019	6096	9589	17892
1552	Rumeli	820656	741564	57975	844	1121	5763	13389	-
	Anadolu	89428	89428	-	-	-	-	-	-
	Toplam	910084	830992	57975	844	1121	5763	13389	-

Gayrimüslimleri ödedikleri vergi cinsine göre gruptandırdıktan sonra, cizye verenleri de kendi içinde başka bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Yukarıda birtakım askeri hizmetleri yürütmeleri karşılığında gayrimüslimlerden bazılarının cizye vergisi yerine rüsum ve ispenç verdikleri zikredilmişti. Ancak aynı askerî vazifeleri ifa eden 10.806 hanelik Lomunca ve Semendire Eflâkları⁴³, 6.726 hanelik Köstendil, Yanbolu ve Alacahisar Voynuk zevâidi⁴⁴ ile 6.553 hanelik Yanya eşkıncilerinin⁴⁵ cizye ödedikleri anlaşılmaktadır. Bunların dışında, bir de İstanbul gayrimüslimlerinden 1.591 hanenin “yava” cizyesi vermekle mükellef tutulduğu görülmektedir.

⁴¹ D. Aydın cizye hanesi rakamını 843.433 olarak vermiştir. Bkz. Aydın, “Cizye Tevzi` Defteri”, s.74.

⁴² Aydın, “Cizye Tevzi` Defteri”, s.75-85.

⁴³ MAD 6874, s.27-28.

⁴⁴ MAD 6874, s.16, 22, 26.

⁴⁵ MAD 6874, s.40.

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu

Tablo IV. Cizye Ödeyen Eflâk, Voynuk ve Eşkinciler (1571-1552)

Cemaati	Vilayeti	1571	1552
Eflâklar	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Eflâkân-ı Lomunca	6551	6103
	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Eflâkân-ı Semendire	4255	-
	Cizye-i Gebrân-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Câbiriler	-	2621
	Cizye-i Eflâkân-ı Iskradin	-	1032
	Toplam	10806	9756
Voynuklar	Cizye-i Zevâid-i Voynukân-ı Yanbolu	boş	-
	Cizye-i Gebrân-ı Zevâid-i Voynukân-ı Liva-i Köstendil	5113	3652
	Cizye-i Gebrân-ı Zevâid-i Voynukân-ı Alacahisar	1613	1598
	Toplam	6726	5250
Eşkinciler	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Eşkinciyan-ı Yanya	3319	3409
	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Eşkinciyan-ı Yanya	3234	3389
	Toplam	6553	6798
Yava	Cizye-i Gebrân-ı Yavâ-i Mahmiye-i İstanbul	1591	1130
	Toplam	1591	1130

İncelediğimiz defterdeki kayıtlar çerçevesinde gayrimüslimlerin etnik dağılımını yapmak mümkündür. Fakat bunu yaparken Zihne, Siroz ve Nevrekop'taki 9.589 kıt'alık bağ resmini toplam haneden çıkarmamız gerektiğini ve Bosna'daki baştina resmi veren 1.019 hanelik Akıncı sınıfını Türk kabul ettiğimizi hatırlatmalıyız. Buna göre toplam 960.742 haneden 9.589 kıt'alık bağ resmini, çıkardığımızda 951.113 hane kalmaktadır. Bu doğrultuda nüfusun 1.019 hanesini Türkler, 927.229 hanesini Hıristiyanlar, 4.143 hanesini Yahudiler ve 18.762 hanesini de Hıristiyan Kıptiler; 1552'de ise 910.084 haneden 13.389 kıt'alık bağ resmi düşüldükten sonra kalan 896.695 hanenin 1.121'ini Türkler, 874.691'inin Hıristiyanlar, 3547'sini Yahudiler, 17.336'sını da Kıptiler oluşturmaktadır. Bu coğrafyada Çingene ve Ermeniler gibi farklı etnik ve dinî gruplar da olmasına rağmen maalesef bunlardan söz edilmemiştir.

Tablo V. Gayrimüslimlerin Etnik ve Dini Dağılımı (1571-1552)

Yılı	Hane	Türkler	Gebrân	Yahudi	Kıpti
1571	951153	1019	927229	4143	18762
1552	896695	1121	874691	3547	17336

Gayrimüslim nüfusun miktarını belirlemede kullanılan verilerden biri de 'bive'dir. Kocası olmayan gayrimüslim dul kadınlar bive adı altında defterlere kaydedilirler ve 6 akçelik bir baş vergisi verirlerdi⁴⁶. Daha çok Rumeli

⁴⁶ İnalçık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsümü", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s.58. s.31-65.

topraklarında rastlanılan bivelere, 1488-1492 tarihli cizye⁴⁷ ve 1520-1530 tarihli tahrir defterlerinde⁴⁸ yazılmış iken, 1571 ve 1552 tarihli cizye defterlerinde kaydedilmemişlerdir. Bivelere gerçekten göz ardı mı edildiği, yoksa hane sayılarının içine mi katıldığı maalesef tespit edilememektedir. Ancak 1488'de 45.655, 1489'da 46.820, 1490'da 13.070, 1491'de 42.262, 1492'de 44.598⁴⁹, 1530'da ise 23.218 bivenin mevcudiyeti⁵⁰ 1571 ve 1552'de görülmemeleri bivelere hane rakamları içine alınmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

B- XVI. Yüzyılda Anadolu ve Rumeli'nin Nüfus Yapısı

Tahrir defterleri gibi cizye defterlerinin de asıl düzenlenme kaygısının vergi olduğu, vergiye tabi olmayan nüfusun büyük bir bölümünün (kadınlar, çocuklar ve askeriler) defterlere kaydedilmediği bilinmektedir⁵¹. Onbeşinci yüzyılın sonlarına doğru düzenlenen cizye defterlerinden hareketle, bu dönemde cizye vergisi mükellefi gayrimüslim hane toplamı Balkanlarda 615.272 ile 670.410 arasında değişirken Anadolu'da 5.907 ile 38.161 civarındadır. Bu tahrirlerin yapıldığı yıllarda Rumeli'deki Osmanlı toprakları Kuzey Bosna, Hırvatistan ve Dalmaçya kıyıları ile Ege Denizindeki bazı ada ve kaleler hariç Tuna ve Sava nehirlerine kadar uzanan yerleri kapsamaktadır⁵². Toplam nüfusun yüzde 10'unun vergiden muaf olduğu varsayılır ve her hanede ortalama 5 kişinin yaşadığı kabul edilirse⁵³, 1490'lı yıllarda Balkanlarda yaklaşık 4.000.000 dolayında bir gayrimüslim nüfusun yaşadığı sonucuna varılabilir⁵⁴.

Bu dönemde Osmanlı egemenliğindeki Anadolu topraklarının doğu sınırı Trabzon ile Antalya körfezi arasındaki bir hatla belirleniyor, doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesi bu hattın dışında kalıyordu⁵⁵. Midilli adası her ne kadar Anadolu dışındaymış gibi görünüyorsa da 1490'lı ve 1571 tarihli cizye defterlerinde Anadolu içinde gösterildiğinden, bu adanın nüfusu da tarafımızdan Anadolu'ya dâhil edilmiştir. Bu durumda 1490'lı yıllarda Anadolu'da görülen toplam 38.161 hane⁵⁶ cizye mükellefini yukarıdaki gibi bir işleme tabi tuttuğumuzda 210.000 civarında bir gayrimüslim nüfusa tekabül etmektedir.

⁴⁷ Barkan, "Muhasebe Bilançoları", s.15-117.

⁴⁸ *370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2001, s.45-71; II, Ankara 2002, s.3-10; *167 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2003, s.3; II, Ankara 2004, s.4-5; *387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1997, s.19-25.

⁴⁹ Barkan, "Muhasebe Bilançoları", s.17-27.

⁵⁰ *370 Numaralı*, I, s.45-71; II, s.3-5; *167 Numaralı*, I, s.3; II, s.4-5.

⁵¹ Öz, "Sayısal Veriler", s.20.

⁵² İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal*, s.62; Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev. Bahar Tırnakçı), YKY, İstanbul 2001, s.115-146, Harita: XVI.

⁵³ Barkan, "Tarihi Demografi", s.12-13.

⁵⁴ İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal*, s.62.

⁵⁵ Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, Harita: XVII.

⁵⁶ Barkan, "Muhasebe Bilançoları", s.26.

Yukarıdaki nüfusun 5.533 hanesini Midilli adası ve 27.131 hanesinin de Trabzon-Rize havalisindeki⁵⁷ gayrimüslimlerin oluşturduğu dikkate alındığında, Anadolu'da büyük bir Türkleşme ve İslamlaşmanın yaşandığı anlaşılacaktır. 1520-1530'dan önce Rumeli ve Anadolu'nun müslüman nüfusuna ilişkin veriler bulunmamasından dolayı, XV. yüzyılın sonlarında gayrimüslimlerin müslümanlara oranı maalesef tespit edilememektedir.

Tablo VI. Cizye Ödeyen Gayrimüslim Haneler (1488-1491)⁵⁸

Sıra	Anadolu ve Rumeli	1488	1489	1490	1491	1491 ⁵⁹
1	Balkanlar	647.177	670.410	664.104	633.480	615.272
2	Anadolu	11.021	11.042	38.161	5.907	11.030
	Toplam	658.198	681.452	702.265	639.387	626.302

İmparatorluk geneline ait ilk nüfus verileri, Kanuni'nin saltanatının ilk on yılında (1520-1530) yapılan tahrirlerden tertip edilen Muhasebe defterlerinde görülmektedir⁶⁰. Bu defterlerin Osmanlı Devleti'nin (Mısır, Irak ve Tuna ötesi Avrupa hariç) bütün Osmanlı topraklarını içine aldığı bilinmektedir. Bunlardan faydalanarak ilk defa Osmanlı devletinin nüfusu hakkında tahminlerde bulunan kişi Ö. L. Barkan'dır. Barkan konuyla ilgili 1953 ve 1970'te yayınladığı makalelerinde iki farklı sonuç vermektedir⁶¹. İkinci çalışmasına ait rakamlar aynı zamanda 1570-1580 dönemiyle kıyaslanabildiği için bu makaledeki sonuçlar dikkate alınacaktır. Buna göre Anadolu'daki Karaman, Anadolu, Dulkadir, Rûm-ı Kadim ve Rûm-ı Hâdis olmak üzere beş beylerbeyliğinin toplam hanesi 872.610 iken bunun 800.762'si Müslüman, 71.577'si Hıristiyan, 271'i de Yahudi'dir. Rumeli'de ise 1.040.457 hanenin 211.783'ü Müslüman, 824.613'ü Hıristiyan, 4.061'i de Yahudi'dir. Yukarıdaki rakamlar doğrultusunda 1520-1530'da Anadolu nüfusunun % 8'ini gayrimüslimler oluştururken, Rumeli'nin ise % 20'sini müslümanlar teşkil etmektedir. Aynı dönem için N. Todorov, Balkanlardaki 113 şehrin nüfusuna dair yaptığı çalışmasında müslümanların oranını % 40 olarak belirlemektedir⁶². Barkan'ın rakamları şehirlerin yanında kırsal kesimi de içine

⁵⁷ Barkan, "Muhasebe Bilançoları", s.26.

⁵⁸ Barkan, "Muhasebe Bilançoları", s.26-27; İnalçık, *Sosyal ve Ekonomik*, s.61.

⁵⁹ Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s.155-158.

⁶⁰ *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1993-1994; *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995; *387 Numaralı I-II; 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve Arab ve Zü'l-kadriyye Defteri (937/1530)*, I, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1998-1999; *370 Numaralı I-II; 167 Numaralı I-II*.

⁶¹ Barkan, "Tarihi Demografi", s.1-26; Barkan, "Research on the Ottoman Fiscal Surveys", *Studies in the Economic History of the Middle East From the Rise of Islam to the Present Day*, Edt. M. A. Cook, London 1970, s.163-171.

⁶² Kemal H. Karpat, "Klasik Dönemde Nüfus", *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. Akile Zorlu Durukan Kaan Durukan), İmge Kitabevi, Ankara 2002, s.48.

alırken, Todorov'un nüfus değerlerinin sadece şehirlere yönelik olduğu unutulmamalıdır.

1490'lı yıllara göre gayrimüslimlerin nüfusu Rumeli'de % 24 oranında artarken, Anadolu'da ise % 88 civarında bir yükselme olmuştur. Anadolu'daki bu yüksek artış önceki cizye defterlerinde bulunmayan Dulkadir ve Karaman eyaletleri ile Malatya, Bayburt, Kemah, Gerger-Kahta-Behisni, Divriği-Darende livalarındaki gayrimüslimlerin dâhil edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo VII. Anadolu ve Rumeli Nüfusu 1520-1530⁶³

Sıra	Anadolu ve Rumeli	Müslüman	Hıristiyan	Yahudi	Toplam hane
1	Anadolu (Anadolu, Karaman, Dulkadir, Rûm-ı Kadim, Rûm-ı Hâdis)	800.762	71.577	271	872.610
2	Rumeli	211.783	824.613	4.061	1.040.457
	Toplam	1.012.545	896.190	4.332	1.913.067

Yukarıdaki tabloda görülen Anadolu ve Rumeli'nin hane rakamlarına Arap vilayeti⁶⁴ için 131.843, İstanbul için de tahminen 80.000 eklendiğinde⁶⁵, ayrıca tüm vilayetler için % 10 civarında vergiden muaflar ile defterlere yazılmayan askeri zümre ilave edildiğinde, 2.337.401'e ulaşılmaktadır. Bu rakamlara 5 katsayısı uygulandığında da 12-13 milyon arasında bir nüfusa erişilmektedir⁶⁶.

XVI. yüzyılın başından itibaren Akdeniz ve çevresindeki bütün memleketlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de çarpıcı bir nüfus artışı görülmektedir⁶⁷. Avrupa'daki bazı ülkelerde bu artış % 100'lere varırken⁶⁸, Osmanlı'da % 33-86 arasında değişmekle birlikte⁶⁹ ortalama % 60 civarında gerçekleşmiştir⁷⁰. Braudel yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz dünyasının nüfusunu 60 milyon dolayında vermekte, bunun da en fazla 22 milyonunun (Avrupa yakası 8 milyon, Asya yakası 8 milyon, Mısır 2-3 milyon, Tunus ve Cezayir 2-3 milyon olmak üzere 20-22 milyon) Osmanlı İmparatorluğuna ait olabileceğini öne sürmektedir⁷¹. Buna karşılık Barkan, asrın başından sonlarına

⁶³ Barkan, "Fiscal Surveys", s.169

⁶⁴ Şam, Safed ve Salt, Aclun, Gazze ve Remle, Kudüs, Hama, Humus, Trablus, Ayıntab, Birecik, Halep, Adana, Uzeyir, Tarsus ve Sis livalarını içine almaktadır. Bkz. *998 Numaralı*, II.

⁶⁵ Barkan, "Tarihi Demografi", s. 11.

⁶⁶ Barkan, "Tarihi Demografi", s.19-20.

⁶⁷ Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 1993, s.396, 477-503.

⁶⁸ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, s.485-487; Braudel, *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.29-45.

⁶⁹ Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus yapısı (1300-1900)", *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.541.

⁷⁰ Barkan, "Fiscal Surveys", s.169; Anadolu'daki bazı sancak ve kazaların nüfuslarında meydana gelen artış için bkz. Mehmet Öz, "15-16. Yüzyıllarda Anadolu'nun Sosyal Tarihine Dair Araştırmalar: Genel Bir Değerlendirme", *Uluslar arası Kuruluşu'nun 700. Yılı Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 07-09 Nisan 1999, Konya 2000, s.528.

⁷¹ Braudel, *Akdeniz*, s.478-480.

doğru Anadolu'daki % 60'lık doğal nüfus artışını ve 1535'ten sonra Osmanlı sınırlarının oldukça genişlemesini dikkate alarak, 30-35 milyon civarında bir nüfusa ulaşmaktadır⁷². İncalcık bu rakamı Braudel gibi oldukça abartılı bulurken⁷³, K. Karpat, 32-33 milyon⁷⁴, Y. Koç ise 25-30 milyon dolayında bir nüfusun, Akdeniz dünyasındaki yüksek artışı dikkate alarak⁷⁵ makul karşılanması gerektiğini belirtmektedirler.

Diğer taraftan Barkan, 1570-80'li yılların Anadolu'su için 1.360.474 hanelik bir nüfus verirken, bunun 1.245.704'ünün Müslüman, 114.198'inin Hıristiyan, 572'sinin de Yahudi olduğunu zikretmektedir⁷⁶. Bu rakam 1520-1530 değerleriyle karşılaştırıldığında 50 yıllık sürede % 60'lık bir artışa tekabül etmektedir. Barkan'ın Anadolu gayrimüslimlerine yönelik önerdiği rakam, bizim 1571' yılındaki cizye defterinden elde ettiğimiz 114.799 hane ile hemen hemen aynıdır. Ancak bu sayının içine 6.655 hanelik Kefe gayrimüslimlerinin de dâhil edildiğini ifade etmemiz gerekir. Zira 1530 tarihli muhasebe defterinde Kefe Livası Rum-ili'nde⁷⁷, 1571 tarihli cizye defterinde ise Anadolu'da⁷⁸ gösterilmiştir. Yukarıdaki 114.799 cizye mükellefi gayrimüslim hanenin 114.516'sı Hıristiyan, 283'ü de Yahudi'dir. Anadolu'nun 1.360.474 hanelik nüfusu içinde gayrimüslimlerin 114.799 hanelik nüfusu 1520-1530 değerleriyle uyumakta ve % 8'lik oran bu tarihte de korunmaktadır. Ancak bu rakamların, aşağıdaki tabloda da takip edileceği üzere, bütün Anadolu'yu yansıtmadığı, doğu ve güneydoğu Anadolu topraklarından neredeyse hiçbirinin yazılmadığı dikkate alınmalıdır. Benzer durum 1552'de de görülmekte, hatta bu dönemde daha fazla bölgenin defter harici kaldığı anlaşılmaktadır. Bu tarihte Anadolu'daki gayrimüslimlerin sayısı ise 89.428 hanedir.

⁷² Barkan, "Tarihi Demografi", s.20.

⁷³ İncalcık, *Ekonomik ve Sosyal*, s.65.

⁷⁴ 1560 dönemi için Osmanlı nüfusunu şu şekilde vermektedir. Anadolu 11 milyon, Suriye 3 milyon, Irak 2 milyon, Mısır 2 milyon, Balkanlar (Eflak ve Boğdan hariç) 8 milyon, Kafkaslar 4 milyon, Akdeniz Adaları 700 bin, Arap Yarımadası 2 milyon olmak üzere toplam 32.700.000. bkz. Karpat, "Klasik Dönemde Nüfus", s.42.

⁷⁵ Koç, "Nüfus Yapısı", s.542.

⁷⁶ Barkan, "Tarihi Demografi", s.11.

⁷⁷ *370 Numaralı*, II, s.473-497.

⁷⁸ BOA-MAD, 6874, s.57.

Tablo VIII. Anadolu'daki Gayrimüslim Haneler (1571-1552)

Sıra	Vilâyet ve Liva	1571	1552
1	Kefe	6655	7026
2	Midilli	6683	6594
-	Tetimme-i Midilli	6284	5923
3	Trabzon	8038	7686
-	Tetimme-i Trabzon	7730	8060
4	Rize	5900	7131
-	Tetimme-i Rize	5947	6243
5	Karaman	5365	-
6	Perâkende-i Anadolu	5031	5037
7	Amasya	5079	10440
8	Sivas ve Tetimme-i Amasya	5734	-
9	Rum	2288	-
10	Erzurum	10020	-
11	Bayburd	6862	8611
12	Erzincan	6652	-
13	Kemah	4402	8793
14	Karahisar-ı Şarki	6500	7884
15	Canik Tetimme-i Karahisar-ı Şarki	3400	-
16	Pasin	5946	-
17	Yahudiyân-ı mahmiye-i Burusa	283	-
	Anadolu	114799	89428

1490'lı yıllardan 1571 yılına kadar ki süreçte Anadolu gayrimüslimlerinin sayıları sürekli artmıştır. 1490'da 38.161 hane iken, 1520-1530'da 71.848'e yükselmiş, 1552'de 89.428'e çıkmış, 1571'de 114.799 hane olmuştur. İki dönem arasındaki oran % 200 civarında olmasına rağmen, 1520-1530 ile 1571 arasındaki oran ise % 60 dolayındadır. Anadolu gayrimüslimlerinin sayıları kendi içinde bu kadar artmasına rağmen 1520-1530 ile 1570-1580 tarihlerindeki müslüman nüfus ile kıyaslandığında % 8,4'ü bile geçememiştir⁷⁹.

XVI. asrın ikinci yarısındaki Rumeli nüfusu hakkındaki bilgiler tahminden öteye gitmemektedir. Nitekim Braudel ve Karpas 8 milyonluk bir nüfus⁸⁰ önerirlerken, Barkan'ın bu dönem için verdiği kesin bir rakam bulunmamaktadır. Ancak 1520-1530 tarihleri için tespit ettiği 1.040.457 haneye % 60'lık bir doğal artış eklediğimizde 1.664.731 haneyi bulmakta, 5 kat sayısı ile çarptığımızda da 8.323.655 yapmakta, buna da % 10 civarında deftere yazılmayan askerî sınıf ve muafları ilave ettiğimizde 9 milyon dolayında bir nüfus elde edilmektedir. Fakat bizim burada esas aldığımız verilerin 1520-1530 rakamları olduğunu hatırlatmamız gerekir. Zira 16. yüzyılın ikinci yarısında İmparatorluk topraklarının en geniş sınırlara ulaştığı bilinmektedir. Bu dönemde Avrupa'da yeni fethedilen Sirem, Hırvatistan, Slovakya ve Macaristan gibi

⁷⁹ Barkan, "Fiscal Surveys", s.169.

⁸⁰ Braudel, *Akdeniz*, s.478; Karpas, "Klasik Dönemde Nüfus", s.42.

memleketlerin⁸¹ nüfuslarının da eklenmesiyle nüfusun daha da yukarıya çıkacağı muhakkaktır. Buradan hareketle 1570-1580 tarihleri arasında Rumeli'nin en az 8 milyon civarında bir nüfusa sahip olduğunu kabul etmek mümkündür. Balkanların muhtemel nüfusunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra nüfusun kendi içinde müslim ve gayrimüslim ayırımına geçebiliriz.

Tablo IX. Anadolu ve Rumeli Cizye Haneleri (1571-1552)

Yılı	Rumeli-Anadolu	Hane	Cizye	Rüsüm					İспенç
				Eflâk	Voynuk Martolos	Baştina-i Akıncıyn	Yağcyn-Kürçiyân	Bâğ	
1571	Rumeli	845943	764096	48721	818	1019	6096	9589	15604
	Anadolu	114799	112511	-	-	-	-	-	2288
	Toplam	960742	876607	48721	818	1019	6096	9589	17892
1552	Rumeli	820656	741564	57975	844	1121	5763	13389	-
	Anadolu	89428	89428	-	-	-	-	-	-
	Toplam	910084	830992	57975	844	1121	5763	13389	-

Müslüman nüfus hakkında bilgimiz olmasa da cizye, rüsüm ve ispenç vergisine tabi olan gayrimüslim hanelerin toplamı tespit edilebilmektedir. Buna göre 1571 yılında tüm Balkanlar'da (1.019 hanelik Bosna akıncıları ve 9.589 kıt'alık bağ resmi hariç) 835.335 hane; 1552'de ise (1.121 hanelik Bosna akıncıları ve 13.389 kıt'alık bağ resmi hariç) 806.146 hane gayrimüslim nüfusa ulaşılmaktadır. Yukarıdaki hane rakamlarını bireysel nüfusa dönüştürmek için 5 ile çarpıp, çıkan sonucun üzerine yüzde on da muaf zümreyi ilave ettiğimizde 4,5 milyon civarında bir nüfus ortaya çıkmaktadır. Rumeli'nin nüfusunun en az 8 milyon olabileceğini kabul ettiğimize göre, gayrimüslimlerin oranı en yüksek % 56 civarında seyretmekte, genel nüfusu 10 milyona çektiğimizde ise bu oran % 45'lere düşmektedir. Nitekim Todorov bu dönem için Rumeli'deki gayrimüslimlerin oranını % 39,7 olarak tespit ederken⁸², Halaçoğlu; Çirmen, Hasköy, Akça-kızanlık, Yenice-i Zağra, Çırpan, Cısr-i Mustafa Paşa ve Yanbolu kazalarındaki gayrimüslimlerin oranı hakkında % 13,11 gibi çok daha düşük bir rakam elde etmiştir⁸³. Yine, S. Çalık, Çirmen Sancağı üzerine yaptığı çalışmasında gayrimüslimlerin toplam nüfus içindeki payını % 17 olarak bulmuştur⁸⁴. Debre kazasında da herhangi bir oran verilmemekle birlikte, 16. yüzyılın ikinci yarısında müslüman nüfusun gayrimüslimlere nazaran daha baskın görüldüğü belirtilmektedir⁸⁵. Sirem'de ise müslümanların oranı sadece %

⁸¹ İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal*, s.65.

⁸² Karpat, "Klasik Dönemde Nüfus", s.48.

⁸³ Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten*, LIII/207-208, Ankara 1989, s.676.

⁸⁴ Sıddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15-16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s.190-191.

⁸⁵ Ömer Kadri, *Osmanlı Döneminde Debre Kazası (XV-XVI. Yüzyıl)*, (SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2002, s.56.

16,6 olarak verilmiştir⁸⁶. Sirem'deki oran yukarıdakilerle kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Buna göre müslüman ve gayrimüslim nüfus arasındaki oranın bölgeden bölgeye değiştiği kabul edilmekle birlikte, genel olarak % 60 müslim, % 40 gayrimüslim gibi bir değeri kabul etmek mümkündür. Bu durumda bizim 1571 ve 1552 tarihli cizye defterlerinden hareketle ulaştığımız gayrimüslim nüfusun oldukça yüksek kaldığı bir gerçektir. Şu halde cizye defterlerinde kayıtlı vergiye tabi gayrimüslimlerin sayısını düşüremeyeceğimize göre, Rumeli'nin nüfusu hakkındaki tahminlerimizi 8 milyonun üzerine çıkararak 10 milyon civarına yükseltmemiz gerekecektir. Ancak bu şekilde, elimizdeki verileri yukarıdaki örneklerle karşılaştırdığımızda müslim ve gayrimüslim nüfus arasındaki nüfus dengesi bir anlam kazanacaktır.

Rumeli'de gayrimüslimlerin nüfusu 16. yüzyılın ilk yarısıyla, ikinci yarısı arasında sadece % 0,8 oranında artarken, Anadolu'da bu artış % 60 dolayında gerçekleşmiştir. 1552'de ise Rumeli gayrimüslimlerinin nüfusu 1520-1530'a göre % 2,7 oranında gerilerken, Anadolu'da % 24 civarında artmıştır. Bu dönemde Balkanlardaki fetih hareketleri neticesinde yeni topraklar da eklenmesine rağmen gayrimüslim nüfustaki durgunluk oldukça ilginçtir. Diğer taraftan Balkanlardaki müslüman nüfus asrın başlarından sonlarına doğru sürekli artmış % 20'lerden % 44'lere, hatta % 60'lara kadar yükselmiştir. Bu durum esas olarak yerleşimle, kısmen de din değiştirmelerle olmuştur. Rumeli topraklarına geçildiği andan itibaren fetih politikaları çerçevesinde hem yerleşik hem de konar-göçer Türk aşiretlerinin iskân edildiği bilinen bir gerçektir⁸⁷. 16. yüzyılın ikinci yarısında bu göçlerin hız kazandığı ve demografik yapının Türkler lehine geliştiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Bosna, Arnavut ve Bulgar köylülerinin yanında⁸⁸, Osmanlı idari kadroları içinde yer alan Hıristiyan sipahiler ve feodal beylerin de din değiştirmeleri⁸⁹ müslim ve gayrimüslimler arasındaki nüfus dengesini müslümanlar lehine etkilemiş olmalıdır.

SONUÇ

İncelediğimiz 1571 tarihli cizye defterine göre, Anadolu ve Rumeli'de vergiye tabi 960.742 hane nüfus bulunmaktadır. Bunun 876.607'si cizye, 48.721'i Eflâk resmi, 818'i Voynuk ve Martolos resmi, 1.019'u baştina resmi, 6.096'sı yağcı ve küreci resmi, 9.589'u bağ resmi ve 17.892'si de ispenç hanesidir. Ancak Türk olduklarını düşündüğümüz ve baştinalarından dolayı deftere yazılan 1.019 hanelik Bosna akıncıları ile Zihne, Siroz ve Nevrekop'taki 9.589 kıt'alık bağ

⁸⁶ Bruce W. McGowan, *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 1983, s.XXXIII.

⁸⁷ Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1997; Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu olarak Sürgünler", *İÜ.İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII, İstanbul 1953, ss.56-79; XV/1-4, İstanbul 1955, s.209-237; Münir Aktepe, "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dâir", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, ss.299-312; Hüdayi Şentürk, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri", *Belleten*, LVII/218, Ankara 1993, ss.89-112.

⁸⁸ Karpat, "Klasik Dönemde Nüfus", s.44.

⁸⁹ Bkz. İnalcık, *Fatih Devri*, s.137-184.

resmi çıkarıldığında; 950.134 hanelik gayrimüslim nüfus ortaya çıkmaktadır. Bunun 835.335'i Rumeli'de, 114.799'u da Anadolu'da kayıtlıdır. Bu dönemde Anadolu nüfusu 8, Rumeli'nin nüfusu da kabaca 8-10 milyondan, toplam 16-18 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Gayrimüslimlerin müslümanlara oranı Rumeli'de % 45-56 iken, Anadolu'da ise sadece % 8'dir. Rumeli'nin nüfus değerleri tam olarak ortaya çıkarıldığında, bölgeye ait demografik yapı hakkında daha kesin sonuçlara ulaşılabileceği muhakkaktır.

KAYNAKLAR

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler (BOA-MAD): 687.
- 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995.
- 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530), I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2003-2004.
- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1996-1997.
- 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530), I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2001-2002.
- 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1993-1994.
- 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve Arab ve Zü'l-kadriyye Defteri (937/1530), I, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1998-1999.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, II, Cem Yayınevi, İstanbul 1995
- AKTEPE, Münir, "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dâir", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, ss.299-312.
- AYDIN, Dünder, "XVI. Yüzyıla Ait 1552 Tarihli Değişik Bir Cizye Tevzi Defteri", Yayınlanmamış makale, s.1-163.
- BARKAN, Ö. LÜTFİ, *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, İstanbul 1943.
- _____, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, 1951-1953, İstanbul 1953, ss.1-26.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu olarak Sürgünler", *İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII, İstanbul 1953, ss.56-79; XV/1-4, İstanbul 1955, s.209-237.
- _____, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına İttihâf Muhasebe Bilâncoları", *Belgeler*, I/I, Ankara 1964, ss.1-117.
- _____, "Research on the Ottoman Fiscal Surveys", *Studies in the Economic History of the Middle East From the Rise of Islam to the Present Day*, Edt. M. A. Cook, London 1970, ss.163-171.

BECKER, C.H., "Cizye", *İA*, III, MEB, Eskişehir 1997, ss.199-201.

BEHAR, Cem, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Edt. H. İnalçık Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, ss.63-72.

BOZKURT, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, TTK, Ankara 1989.

BRAUDEL, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 1993.

_____, *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2004.

COOK, M. A., *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London 1972.

ÇALIK, Siddık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15.-16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, Ankara 2005.

EMECEN, Feridun M., "Baştına", *DİA*, V, İstanbul 1992, ss.135-136.

ERCAN, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK, Ankara 1989.

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Bellekten*, LV/213, TTK, Ankara 1991, ss.371-391.

ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Karaman Vilâyetinin İdarî Taksimatı", *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s.425-430.

ERKAL, Mehmet, "Cizye", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, ss.42-45.

ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

GÖKBİLGİN, Tayyib M., *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar Mülkler Mukataalar*, İstanbul 1952.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları Şehir ve Kasabaları", *Bellekten*, XX/78, Nisan 1956, TTK, Ankara 1956, s.247-251.

_____, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1997.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜEF Tarih Dergisi*, XXXII, İstanbul 1979, ss.331-348.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *Bellekten*, LIII/207-208, Ankara 1989, ss.637-679.

İNALCIK, Halil, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK, Ankara 1987.

_____, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, I, TTK, Ankara 1995.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, (Çev. Halil Berktaş), Edt. Halil İnalçık Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

_____, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, ss.31-65.

_____, "Cizye", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, ss.45-48.

_____, "İспенçe", *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, ss.177.

KADRİ, Ömer, *Osmanlı Döneminde Debre Kazası (XV-XVI. Yüzyıl)*, (SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2002

KARPAT, Kemal H., "Klasik Dönemde Nüfus", *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. Akile Zorlu Durukan Kaan Durukan), İmge Kitabevi, Ankara 2002, ss.41-55.

KOÇ, Yunus, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus yapısı (1300-1900)", *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss.535-550.

McGOWAN, Bruce W., *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 1983

NEDKOFF, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", (Çev. Şinasi Altundağ), *Belleten*, VIII, Ankara 1944, ss.599-652.

ÖZ, Mehmet, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Edt. H. İnalçık Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, ss.17-32.

_____, "15-16. Yüzyıllarda Anadolu'nun Sosyal Tarihine Dair Araştırmalar: Genel Bir Değerlendirme", *Uluslar arası Kuruluşu'nun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 07-09 Nisan 1999, Konya 2000, ss.525-531.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Akıncı", *DİA*, II, İstanbul 1989, ss.249-250.

_____, "Martolos", *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, ss.64-66.

ÖZEL, Oktay, "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Edt. H. İnalçık Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, ss.35-50.

PITCHER, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev. Bahar Tırnakçı), YKY, İstanbul 2001.

ŞENTÜRK, Hüdayi, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyâseti ve Neticeleri", *Belleten*, LVII/218, Ankara 1993, ss.89-112.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.

_____, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, "Akıncı", *İA*, I, Eskişehir 1997, ss.239-240.

VASIC, Milan, "Osmanlı İmparatorluğunda Martoloslar", *İÜEF Tarih Dergisi*, 31, Mart 1977, İstanbul 1978, ss.47-64.

EK: Defter-i Tevzi'-i Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Rûm-ili ve Anadolu vâcib-i sene 979 el-vâki' fî 15 Cemâziye l-evvel sene 979

Sayfa No	Sıra No	Vilâyeti	1571 Hanc	1552* Hanc
-	-	DER LİVA-İ MİRMİRİN	-	-
4	1	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Edirne	4740	5439
4	2	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Edirne	6389	5428
4	3	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Süzebolu	4690	5013
5	4	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Süzebolu	6163	5176
5	5	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Filibe	3804	8014
5	6	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Samakov	3804	6042
5	7	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sofya	5441	5007
6	8	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Sofya	4197	4086
6	9	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Şehirköy	5617	5600
6	10	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İznepol	5151	5185
6	11	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Üsküp	6423	-
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Üsküp	-	6262
7	12	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kalkandelen	4319	4188
7	13	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Köprülü	5732	-
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Köprülü	-	6115
7	14	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kırçova	5186	5174
7	15	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Drama	3413	5228
8	16	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Zihne	7076	7230
8	17	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Timurhisar	6734	6884
8	18	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Menlik	5219	5144
8	19	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Siroz	4158	4177
9	20	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Siroz	4100	4174
9	21	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Nevrekop	2787	3024
9	22	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Nevrekop	3137	3214
9	23	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Selanik	6862	6114
10	24	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sidrekapı Tetimme-i Selanik	4011	4201
10	25	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Avrethisarı	6290	6707
10	26	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sidrekapı Tetimme-i Avrethisarı	5609	-
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sidrekapı Tetimme-i Timurhisar	-	5318
10	27	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Yahudiyân-ı Selanik	3860	3547
11	28	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Karaferye	4019	3941
11	29	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Çitroz	2534	2870
11	30	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Yenice-i Vardar	3422	3369
11	31	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Vodana	3568	3064
12	32	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Filorina	6163	6790
12	33	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Şişan	5736	6121

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu

12	34	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Serfiçe	4157	5210
12	35	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kesriye	4970	4885
13	36	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Manastır	4212	3556
13	37	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Manastır	3401	3438
13	38	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Görice	3841	4306
13	39	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Vulkaşın	2943	2974
14	40	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Pirlepe	1884	3708
14	41	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Morihova	2714	-
14	42	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Hurpişte	3807	3775
14	43	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Hurpişte	2833	3049
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sivriceova	-	3735
15	44	Rüsüm-ı Bâgât-ı Vilâyet-i Zihne	Kıt'a 4827	5527
15	45	Rüsüm-ı Bâgât-ı Vilâyet-i Siroz	Kıt'a 1478	3078
15	46	Rüsüm-ı Bâgât-ı Vilâyet-i Nevrekop	Kıt'a 3284	4784
15	47	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Çimen	3057	-
16	48	Cizye-i Zevâid-i Voynukân-ı Yanbolu	(boş)	-
-	-	DER LİVA-İ SİLİSTRE	-	-
16	49	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Silistre	5917	5000
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Hırsova Tetimme-i Silistre	-	3826
16	50	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Hırsova	4233	-
16	51	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Prevadi	7303	6586
17	52	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Ahyolu	7052	6354
-	-	DER LİVA-İ NİĞBOLU	-	-
17	53	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Niğbolu	6683	5939
17	54	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Lofça	8501	6734
17	55	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Turnova	6703	6821
18	56	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Berkofça	8396	7310
18	57	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Çırpan	2685	-
18	58	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Hassahâ-i Niğbolu	2503	2364
18	59	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Haymegâh-ı Niğbolu	1570	-
-	-	DER LİVA-İ VİDİN	-	-
19	60	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Vidin	4553	4767
19	61	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Vidin	3173	2993
19	62	Rüsüm-ı Eflâkân-ı Mensûh-ı Vidin	3881	-
-	-	Rüsüm-ı Eflâkân-ı Vidin	-	4154
19	63	Rüsüm-ı Eflâkân Vilâyet-i Feth-i İslam	3023	-
-	-	DER LİVA-İ KÖSTENDİL	-	-
20	64	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Köstendil	9422	-
20	65	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Köstendil	(boş)	-
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Ilca-i Köstendil	-	7192

Doğan YÖRÜK

20	66	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Dubniçe	5993	5311
20	67	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Ustrumçi	4789	4670
20	68	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Petriç	(boş)	4934
21	69	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Radomir	6930	4546
21	70	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Miloşeva	6594	5274
21	71	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kratova	4901	7501
21	72	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Kratova	4382	-
22	73	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İştib	8310	(boş)
22	74	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İvranya	6483	5838
22	75	Cizye-i Gebrân-ı Zevâid-i Voynukân-ı Liva-i Köstendil	5113	3652
-	-	DER LİVA-İ VULÇITRIN	-	-
22	76	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Vulçitrın	4277	4357
23	77	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Vulçitrın	3742	3866
23	78	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Lap	3954	3764
23	79	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Priştine	4611	4728
23	80	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Novabrda	4813	5329
-	-	DER LİVA-İ PRİZREN	-	-
24	81	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Prizren	2919	2928
24	82	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Brevnik	4251	4009
24	83	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Hassahâ-i Arnavud	3309	3042
-	-	DER LİVA-İ ALACAHİSAR	-	-
24	84	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Alacahisar	2285	2419
25	85	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kojnik	2231	2465
25	86	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Ürgüb	2361	2509
25	87	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Ürgüb	1971	1995
25	88	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Niş	3038	4121
26	89	Cizye-i Gebrân-ı Zevâid-i Voynugân-ı Alacahisar	1613	1598
26	90	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Delpuçıç	3710	4149
-	-	DER LİVA-İ SEMENDİRE	-	-
26	91	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Semendire	2124	1984
26	92	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sirebreniçe	(boş)	5765
27	93	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Belgrad-ı Engürüs	3549	3797
27	94	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Öziçe	6635	7205
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Lomunca	-	6103
27	95	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Eflâkân-ı Lomunca	6551	-
27	96	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Morava	6254	6533
28	97	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Petroş	4657	4747
28	98	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Reseva	4457	5022
28	99	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Eflâkân-ı Semendire	4255	-
-	-	DER LİVA-İ İZVORNİK VE SİREM VE POJEGA	-	-
28	100	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İzvornik	4775	-
29	101	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i İzvornik	4414	-

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu

		Rüsüm-ı Eflâkân Vilâyet-i İzvornik	-	7132
29	102	Rüsüm-ı Eflâkân Liva-i Sirem	9385	11894
29	103	Rüsüm-ı Eflâkân Liva-i Pojega	6347	6523
-	-	DER LİVA-İ BOSNA	-	-
29	104	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Visoka	6455	6475
30	105	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Nertova	4005	3970
30	106	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Vişegrad	5078	5048
30	107	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Brud	4101	4059
30	108	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Yenipazar	5028	5484
31	109	Rüsüm-ı Mortolasân-ı Bosna	818	-
-	-	Rüsüm-ı Voynukân ve Mortolasân-ı Bosna	-	844
31	110	Rüsüm-ı Baştinahâ-i Akuncyân-ı Bosna	1019	1121
31	111	Rüsüm-ı Eflâkân-ı Bosna	3166	4038
31	112	Rüsüm-ı Eflâkân-ı Tetimme-i Vilâyet-i Bosna	2795	3570
32	113	Rüsüm-ı Eflâkân Vilâyet-i Kobaş	3962	3339
32	114	Rüsüm-ı Eflâkân Liva-i Klis	(boş)	-
32	115	Rüsüm-ı Eflâkân Nâhiye-i Iskradin	1598	-
-	-	Cizye-i Eflâkân-ı Iskradin	-	1032
-	-	DER LİVA-İ HERSEK	-	-
32	116	Rüsüm-ı Eflâkân Vilâyet-i Mostar	3155	2978
33	117	Rüsüm-ı Eflâkân Vilâyet-i Nova	5159	-
33	118	Rüsüm-ı Eflâkân Vilâyet-i Pirepolya	3491	-
-	-	Rüsüm-ı Eflâkân Vilâyet-i Nova ve Prepolyc	-	8121
33	119	Rüsüm-ı Eflâkân Vilâyet-i Novasin	2759	2514
33	120	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Foça	3983	3845
34	121	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Gorajde	3341	3552
-	-	DER LİVA-İ TIRHALA	-	-
34	122	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tırhala	3339	3835
34	123	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Aspropotam	3965	4294
34	124	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Alasonya	4611	4720
35	125	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Alasonya	4397	5011
35	126	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Modiniçe	5499	5969
35	127	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Çatalca	5760	4973
35	128	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Krinceş	3920	4262
36	129	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Ağrafa	4755	4977
36	130	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Ağrafa	4069	4484
36	131	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Yenişehir	4308	4256
36	132	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Fenar	5339	5416
-	-	DER LİVA-İ AĞRİBOZ	-	-
37	133	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Ağriboz	4933	4807
37	134	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kızılhisar	4822	5199
37	135	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İstefa	5740	5457
37	136	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Atina	6897	6616

Doğan YÖRÜK

38	137	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Salone	5250	4757
38	138	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İzdin	4837	5830
38	139	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Livadya	5199	5087
-	-	DER LİVA-İ İNEBAHTI	-	-
38	140	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Hassahâ-i İnebahtı	1241	1334
-	-	DER LİVA-İ KARLI-İLİ	-	-
39	141	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Engelikasrı	5663	5901
39	142	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Ayamavra	4022	3976
-	-	DER LİVA-İ YANYA	-	-
39	143	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Yanya	2713	2565
39	144	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Yanya	1715	1936
40	145	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Eşkinciyan-ı Yanya	3319	3409
40	146	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Eşkinciyan-ı Yanya	3234	3389
40	147	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Narda	7281	7566
40	148	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Grebene	5005	4450
-	-	DER LİVA-İ AVLONYA	-	-
41	149	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Avlonya	4825	4472
41	150	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Mezakiyye	4300	4120
41	151	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Argirukasrı	5380	5068
41	152	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Argirukasrı	5133	4949
42	153	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Malakas	4340	4353
42	154	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Iskrapar	2766	2848
42	155	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Belgrad-ı Arnavud	4535	-
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Tetimme-i Vilâyet-i Belgrad-ı Arnavud	-	4402
42	156	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Premedi	3578	4050
43	157	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Depedelen	3243	3119
-	-	DER LİVA-İ DELVİNE	-	-
43	158	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Delvine	7016	7122
43	159	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Delvine	5068	5763
43	160	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Aydonat	2563	2740
-	-	DER LİVA-İ İSKENDERİYE	-	-
44	161	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İskenderiye	3765	3604
44	162	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Podgoriçe	5358	4953
-	-	Rüsum-ı Eflakân-ı Vilâyet-i İpek	-	3712
44	163	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İpek-i İskenderiye	3581	3814
44	164	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Karadağ	3791	3802
47	165	Cizye-i Gebrân-ı Hassahâ-i İskenderiye	1032	1007
-	-	DER LİVA-İ İLBASAN	-	-
47	166	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İlbasan	3019	2596
47	167	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i İşbat	4839	3848
-	-	DER LİVA-İ OHRI	-	-
47	168	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Ohri	5157	5309

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu

48	169	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Prespe	4111	4279
48	170	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Debri	3727	3728
48	171	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Debri	3662	3594
48	172	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Akçahisar	5002	5229
49	173	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Mat	1311	1621
-	-	DER LİVA-İ DUKAKİN	-	-
49	174	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Dukakin	1578	2323
-	-	DER LİVA-İ MORA	-	-
49	175	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Balyabadra	3689	3632
49	176	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Holomiç	3499	3469
50	177	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Arhos	5628	5557
50	178	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Gördös	4949	4432
50	179	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kalavrita	4950	4819
50	180	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Kalavrita	5076	5281
51	181	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kartina	3621	3351
51	182	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Kartina	3220	3240
51	183	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Moton	5889	6289
51	184	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Koron	3486	3474
52	185	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Mezistre	5587	5292
-	-	ELVİYE-İ MÜTEFERRİKA	-	-
52	186	Cizye-i Gebrân-ı Evkâf-ı Sultan Süleyman Kurâsıdır	3011	-
52	187	Cizye-i Gebrân-ı Tetimme-i Kurâ-i Evkâf-ı Sultan Süleyman	2798	-
53	188	Cizye-i Kıbtıyân-ı İstanbul	6743	-
53	189	Cizye-i Kıbtıyân-ı Tetimme-i İstanbul	4403	-
-	-	Cizye-i Kıbtıyân-ı İstanbul maa Tetimme-i İstanbul	-	9734
53	190	Cizye-i Kıbtıyân-ı Gümülcine	4876	4873
53	191	Cizye-i Kıbtıyân-ı Sofya	2740	2729
54	192	Cizye-i Gebrân-ı Hassahâ-i İstanbul	4130	4458
54	193	Rüsûm-ı Yağcıyân ve Küreciyân-ı Silivri	2372	2358
54	194	Rüsûm-ı Yağcıyân ve Küreciyân-ı Vize	3724	3405
54	195	Cizye-i Gebrân-ı Yavâ-i Mahmiye-i İstanbul	1591	1130
55	196	Cizye-i Gebrân-ı Akkermâniyân-ı Mahmiye-i İstanbul	588	-
-	-	Cizye-i Gebrân-ı Eflâkân-ı Vilâyet-i Cabiriler (?)	-	2621
-	-	İSPENÇ-İ MEZKÛRÎN	-	-
55	197	İспенç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kratova	1273	-
55	198	İспенç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Novabrda	4266	-
56	199	İспенç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Rûm	2288	-
56	200	İспенç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sidrekapı	3388	-
56	201	İспенç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Zevâid-i Voynukân-ı Köstendil	5068	-
56	202	İспенç-i Gebrân-ı Vilâyet-i Bosna	1609	-
-	-	DER VİLİYET-İ ANADOLU	-	-

Doğan YÖRÜK

57	203	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kefe	6655	7026
57	204	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Midilli	6683	6594
57	205	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Midilli	6284	5923
57	206	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Trabzon	8038	7686
58	207	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Trabzon	7730	8060
58	208	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Rize	5900	7131
58	209	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Tetimme-i Rize	5947	6243
58	210	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Karaman	5365	-
59	211	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Perâkende-i Anadolu	5031	-
		Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Anadolu	-	5037
59	212	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Amasya	5079	10440
59	213	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Sivas ve Tetimme-i Amasya	5734	-
59	214	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Erzurum	10020	-
60	215	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Bayburd	6862	8611
61	216	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Erzincan	6652	-
61	217	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Kemah	4402	8793
61	218	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Karahisar-ı Şarki	6500	7884
62	219	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Canik Tetimme-i Karahisar-ı Şarki	3400	-
62	220	Cizye-i Gebrân-ı Vilâyet-i Pasin	5946	-
62	221	Cizye-i Yahudiyan Mahmiye-i Burusa	283	-
		Genel Toplam	960.742	910.084

*Dündar Aydın, "XVI. Yüzyıla Ait 1552 Tarihli Değişik Bir Cizye Tevzi Defteri".